

॥ तैत्तिरीय संहिता ॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे सप्तमः प्रश्नः ॥

एनमेतदहोऽष्टाचत्वारिंशच्च ॥ 1 ॥

यो वा अयथादेवतमग्निं चिनुत आ देवताभ्यो
 वृश्च्यते पापीयान्भवति यो यथादेवतं न देवताभ्य आ
 वृश्च्यते वसीयान्भवत्याग्नेय्या गायत्रिया प्रथमां चितिमभि
 मृशेत्रिष्टुभां द्वितीयां जगत्या तृतीयामनुष्टुभां चतुर्थीम्पङ्क्त्या
 पञ्चमीयथादेवतमेवाग्निं चिनुते न देवताभ्य आ वृश्च्यते
 वसीयान्भवतीडाये वा एषा विभक्तिः पशव इडा पशुभिरेनम्
 [1]

चिनुते यो वै प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं चिनोति
 नार्तिमार्च्छत्यश्वावभितस्तिष्ठेतां कृष्ण उत्तरतः श्वेतो
 दक्षिण- स्तावालभ्येष्टका उप दध्यादेतद्वै प्रजापते
 रूपम्प्राजापत्योऽश्वः साख्यादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं
 चिनोति नार्तिमार्च्छत्येतद्वा अहो रूपं यच्छ्वेतोऽश्वो रात्रियै
 कृष्ण एतदहः [2]

रूपं यदिष्टं का रात्रियै पुरीषमिष्टं का उपधास्यञ्छ्वेतमश्वमभि
 मृशेत्पुरीषमुपधास्यन्कृष्णमहोरात्राभ्यामेवैनं चिनुते
 हिरण्यपात्रम्मधोः पूर्णं ददाति मध्व्योऽसानीति सौर्या
 चित्रवत्यावैरख्यते चित्रमेव भवति मध्यन्दिनेऽश्वमव
 घ्रापयत्यसौ वा आदित्य इन्द्र एष प्रजापतिः
 प्राजापत्योऽश्वस्तमेव साख्यादधोति॥ [3]

प्राजापत्याल्लौकायं देवाः पितो दध्यादाग्रयणं पञ्चविंशतिश्च॥ 2॥

त्वामग्ने वृषभं चेकितानम्पुनर्युवानञ्जनयन्नुपागाम्।
 अस्थूरि णो गार्हपत्यानि सन्तु तिग्मेन नो ब्रह्मणा सः
 शिंशाधि। पशवो वा एते यदिष्टं काश्चित्याचित्यामृषभमुप
 दधाति मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय तस्माद्यथेयूथ
 ऋषभः। संवत्सरस्य प्रतिमां यां त्वां रात्र्युपासते। प्रजाः
 सुवीरां कृत्वा विश्वमायुर्व्यश्जवत्। प्राजापत्याम् [4]

एतामुप दधातीयं वावैषैकाष्टका यदेवैकाष्टकायामन्नं
 क्रियते तदेवैतयाव रुद्ध एषा वै प्रजापतेः कामदुघा
 तयैव यजमानोऽमुष्मिल्लौकेऽग्निं दुहे येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा
 उदायन् येनादित्या वसवो येन रुद्राः। येनाङ्गिरसो

महि॒मान॑मान॒शुस्ते॑नै॒तु यज॑मानः स्व॒स्ति। सु॒व॒र्गाय॒ वा ए॒ष
लो॒काय॑ [5]

ची॒य॒ते यद॒ग्निर्येन॑ दे॒वा ज्योति॑षो॒र्ध्वा उ॒दाय॑न्नित्यु॒ख्यः
समि॑न्द्र॒ इष्ट॑का ए॒वैता उप॑ धत्ते वानस्प॒त्याः सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै श॒तायु॑धाय श॒तवी॑र्याय श॒तोत॑येऽभिमाति॒षाहे॑।
श॒तं यो नः॑ श॒रदो॑ अजी॑तानिन्द्रो॑ नेष॒दति॑ दुरि॒तानि॑ वि॒श्वो।
ये च॒त्वारः॑ प॒थयो॑ दे॒व्याना॑ अन्त॒रा द्यावा॑पृथि॒वी वि॒यन्ति॑।
तेषां॑ यो अज्या॑निमजी॒तिमा॒ वह॑त्तस्मै॑ नो दे॒वाः [6]

परि॑ दत्ते॒ह सर्वे॑। ग्री॒ष्मो हे॑म॒न्त उ॒त नो॑ वस॒न्तः श॒रद्व॑र्षाः
सु॒वि॒तं नो॑ अस्तु। तेषा॑मृ॒तूनां॑ श॒तशा॑र॒दानां॑ निवा॒त
ए॒षाम॑भये॒ स्याम॑। इ॒दुव॑त्स॒राय॑ परि॒वत्स॑राय॑ सं॒वत्स॑राय॑
कृ॒णु॒ता बृ॒हन्न॑मः। तेषां॑ व॒यः सु॑म॒तौ य॒ज्ञिया॑नां॒ ज्यो॒गजी॑ता
अ॒ह॒ताः स्याम॑। भ॒द्रान्नः॑ श्रेयः॒ सम॑नैष्ट दे॒वास्त्वया॑व॒सेन॑
सम॑शीमहि॒ त्वा। स नो॑ मयो॒भूः पि॑तो [7]

आ वि॑शस्व॒ शं तो॒काय॑ त॒नुवै॑ स्यो॒नः। अज्या॑नीरे॒ता
उप॑ दधात्ये॒ता वै दे॒वता॑ अप॑राजिता॒स्ता ए॒व प्र वि॑शति॒
नैव जी॑यते ब्रह्म॒वादि॑नो॒ वद॑न्ति॒ यदर्ध॑मा॒सा मा॒सा

ऋतवः संवत्सर ओषधीः पचन्त्यथ कस्मादन्याभ्यो
 देवताभ्य आग्रयणं निरुप्यत इत्येता हि तद्देवता उदजयन्
 यदृतुभ्यो निर्वपेद्देवताभ्यः समदं दध्यादाग्रयणं निरुप्येता
 आहुतीर्जुहोत्यर्धमासानेव मासानृतून्संवत्सरमप्रीणाति न
 देवताभ्यः समदन्दधाति भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवा इत्याह
 हुताद्याय यजमानस्यापराभावाय॥ [8]

उपेतान्धारायै षट्त्वारिंशच्च॥3॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्तनूपा नः प्रतिस्पृशः। यो
 नः पुरस्ताद्विखिणतः पश्चादुत्तरतोऽघायुरभिदासत्येत
 सोऽश्मानमृच्छतु। देवासुराः संयत्ता आसन्तेऽसुरा
 दिग्भ्य आबाधन्त तान्देवा इष्वा च वज्रेण चापानुदन्त
 यद्वज्रिणीरुपदधातीष्वा चैव तद्वज्रेण च यजमानो भ्रातृव्यानप
 नुदते दिख्वूप [9]

दधाति देवपुरा एवैतास्तनूपानीः पर्यूहतेऽग्नाविष्णू
 सजोषसेमा वर्धन्तु वां गिरः। द्युमैर्वाजैभिरा गतम्।
 ब्रह्मवादिनो वदन्ति यत्र देवतायै जुहृत्यथ किन्देवत्या
 वसोर्धरित्यग्निर्वसुस्तस्यैषा धारा विष्णुर्वसुस्तस्यैषा

धारा॑ग्रावैष्ण॒व्यर्चा॑ वसो॒र्धारा॑ जुहोति भाग॒धेये॑नैवैनौ
सम॑र्धयत्यथो॑ एताम् [10]

ए॒वाहु॑तिमा॒यत॑नवतीं करोति॒ यत्का॑म ए॒नां जु॑होति॒
तदे॒वाव॑ रु॒न्दे रु॒द्रो वा ए॒ष यद॑ग्निस्तस्यै॒ते त॒नुवौ॑ घो॒रान्या॑
शि॒वान्या॑ यच्छ॑तरु॒द्रीयं॑ जुहोति॒ यैवा॑स्य॒ घोरा॑ त॒नूस्तां॑ तेन॑
शम॑यति॒ यद्वसो॒र्धारा॑ जुहोति॒ यैवा॑स्य॒ शिवा॑ त॒नूस्तां॑ तेन॑
प्री॑णाति॒ यो वै वसो॒र्धारा॑यै [11]

प्र॒ति॒ष्ठां वेद॑ प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति॒ यदा॑ज्यमुच्छि॒ष्येत॑
तस्मि॑न्ब्रह्मो॒दन॑मप॒चेत्त॑न्ब्रा॒ह्मणा॑श्च॒त्वारः॑ प्रा॒श्नी॒युरे॒ष वा
अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रो यद्वा॑ह्म॒ण ए॒षा खलु॑ वा अ॒ग्नेः प्रि॒या
त॒नूर्य॑द्वै॒श्वान॒रः प्रि॒याया॑मे॒वैना॑ त॒नुवा॑मप्रति॒ ष्ठा॑पयति॒ चत॑स्रो
धे॒नू॒र्दद्या॑त्ताभि॒रे॒व यज॑मानोऽमुष्मि॒ल्लो॒कं॑ऽग्निं दु॒हे॥ [12]

भाग॒धेय॑ञ्जुहोति पर॒मा रा॒ष्ट्र॒न्दधा॑ति सप्त च॑॥4॥

चित्ति॑ञ्जुहोमि॒ मन॑सा घृ॒तेने॒त्या॒हादा॑भ्या॒ वै ना॒मैषा॑हु॒तिर्वै॑श्वकम्
नैनं॑ चि॒क्या॒न॒भ्रातृ॑व्यो द॒भ्नो॒त्यथो॑ दे॒वता॑ ए॒वाव॑ रु॒न्देऽग्ने॑
तम॒द्येति॑ प॒ङ्क्या॑ जुहोति॒ प॒ङ्क्या॑हु॒त्या यज्ञ॑मु॒खमा॑र॒भते॑

सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इत्याहु होत्रा एवाव
रुद्धेऽग्निर्देवेभ्योऽपाक्रामद्वागधेयम् [13]

इच्छमानस्तस्मा एतद्वागधेयम्प्रायच्छन्नेतद्वा अग्नेरग्निहोत्रमेत
खलु वा एष जातो यर्हि सर्वश्चितो जातायैवास्मा
अन्नमपि दधाति स एनम्प्रीतः प्रीणाति वसीयान्भवति
ब्रह्मवादिनो वदन्ति यदेष गार्हपत्यश्चीयतेऽथ कस्याहवनीय
इत्यसावादित्य इति ब्रूयादेतस्मिन् हि सर्वाभ्यो देवताभ्यो
जुहति [14]

य एवं विद्वानग्निं चिनुते साख्यादेव देवता ऋध्नोत्यग्ने
यशस्विन् यशसेममर्पयेन्द्रावतीमपचितीमिहा वह।
अयम्मूर्धा परमेष्ठी सुवर्चाः समानानामुत्तमश्लोको अस्तु।
भद्रम्पश्यन्त उप सेदुरग्रे तपो दीक्षामृषयः सुवर्विदः। ततः
ख्यत्रम्बलमोजंश्च जातं तदस्मै देवा अभि सं नमन्तु। धाता
विधाता परमा [15]

उत संदृक्प्रजापतिः परमेष्ठी विराजा। स्तोमाश्छन्दांसि
निविदो म आहुरेतस्मै राष्ट्रमभि सं नमाम। अभ्यावर्तध्वमुप
मेत साकमयः शास्ताधिपतिर्वो अस्तु। अस्य विज्ञानमनु

स९ र॑भ॒ध्वमि॒मम्प॒श्चादनु॑ जी॒वाथ॒ सर्वे॑। रा॒ष्ट्रभृ॑तं ए॒ता उप॑
दधा॒त्येषा॒ वा अ॒ग्नेश्चि॑तीं रा॒ष्ट्रभृ॑त्तयै॒वास्मि॑न्ना॒ष्ट्रं द॑धाति रा॒ष्ट्रमे॒व
भ॑वति नास्मा॑द्वा॒ष्ट्रम्भ्र॑शते॥ [16]

तमसाऽऽदित्याऽस्तीति दिशं आदित्यः प्रजापतिमब्रवीदुपं त्वाऽसौ पञ्चत्वारिंशच्च॥6॥

यथा॒ वै पु॒त्रो जा॒तो म्रि॒यत॑ एवं॒ वा ए॒ष म्रि॒यते॒
यस्या॒ग्निरु॒ख्यं उ॒द्वाय॑ति॒ यन्नि॑र्म॒न्थ्यं कुर्या॑द्विच्छि॒न्द्याद्वा॑तृ॒व्यमस्मै॑
जनये॑त्स ए॒व पुनः॑ प॒रीध्यः॒ स्वादे॑वैनं॒ योने॑र्जनयति॒ नास्मै॑
भ्रातृ॒व्यं जन॑यति॒ तमो॒ वा ए॒तं गृ॑ह्णाति॒ यस्या॒ग्निरु॒ख्यं
उ॒द्वाय॑ति॒ मृत्यु॑स्तमः॒ कृष्णं॑ वासः॒ कृष्णा॑ धे॒नुर्द॒खिणा॑ तम॑सा
[17]

ए॒व तमो॑ मृत्युमप॑ ह॒ते हि॑र॒ण्यं द॑दाति॒ ज्योति॑र्वै
हि॑र॒ण्यज्योति॑षै॒व तमो॑ऽप॑ ह॒तेऽथो॒ तेजो॒ वै हि॑र॒ण्यन्ते॑जं
ए॒वात्म॑न्ध॒त्ते सु॒वर्नं॒ घ॒र्मः स्वाहा॒ सुव॑र्नार्कः॒ स्वाहा॒ सुव॑र्न
शु॒क्रः स्वाहा॒ सुव॑र्न ज्योतिः॒ स्वाहा॒ सुव॑र्न सूर्यः॒ स्वाहा॑र्को
वा ए॒ष यद॒ग्निर॒सावा॑दित्यः [18]

अ॒श्वमे॑धो यदे॒ता आहु॑तीर्जु॒होत्य॑र्काश्वमे॑धयो॒रेव॑
ज्योती॑र॒षि सं द॑धात्येष॒ ह त्वा अ॑र्काश्वमे॑धी

यस्यैतदग्नौ क्रियत आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्स
 एताम्प्रजापतिः प्रथमां चितिमपश्यत्तामुपाधत्त तदियमभवत्तं
 विश्वकर्माब्रवीदुप त्वायानीति नेह लोकोऽस्तीति [19]

अब्रवीत्स एतां द्वितीयां चितिमपश्यत्तामुपाधत्त
 तदन्तरिख्यमभवत्स यज्ञः प्रजापतिमब्रवीदुप त्वायानीति
 नेह लोकोऽस्तीत्यब्रवीत्स विश्वकर्माणमब्रवीदुप त्वायानीति
 केन मोपैष्यसीति दिश्याभिरित्यब्रवीत्तन्दिश्याभिरुपैत्ता
 उपाधत्त ता दिशः [20]

अभवन्त्स परमेष्ठी प्रजापतिमब्रवीदुप त्वायानीति नेह
 लोकोऽस्तीत्यब्रवीत्स विश्वकर्माणं च यज्ञं चाब्रवीदुप
 वामायानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रूताः स एतां
 तृतीयां चितिमपश्यत्तामुपाधत्त तदसारमभवत्स आदित्यः
 प्रजापतिमब्रवीदुप त्वा [21]

आयानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रवीत्स विश्वकर्माणं च
 यज्ञं चाब्रवीदुप वामायानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रूताः
 स परमेष्ठिनमब्रवीदुप त्वायानीति केन मोपैष्यसीति
 लोकम्पृणयेत्यब्रवीत्तं लोकम्पृणयोपैत्तस्मादयातयाम्नी
 लोकम्पृणाऽयातयाम् ह्यसौ [22]

आदित्यस्तानृषयोऽब्रुवन्नुप व आयामेति केन न
 उपैष्यथेति भूमेत्यब्रुवन्तान्द्वाभ्यां चितीभ्यामुपायन्त्स
 पञ्चचितीकः समपद्यत य एवं विद्वानग्निं चिनुते भूयानेव
 भवत्यभीमाल्लोकाञ्जयति विदुरेनं देवा अथो एतासामेव
 देवतानां सायुज्यं गच्छति॥ [23]

पृथिवीर्यच्छ यथ्वयमातृणा उपधाय धेहृचाग्निश्चिनुते त्रीणि च॥7॥

वयो वा अग्निर्यदग्निचित्पृष्विणोऽश्नीयात्तमेवाग्निमद्यादार्तिम
 व्रतं चरेत्संवत्सरं हि व्रतं नाति पशुर्वा एष यदग्निर्हिनस्ति
 खलु वै तम्पशुर्य एनम्पुरस्तात्प्रत्यश्चमुपचरति तस्मात्पश्चात्प्राडुप
 आत्मनोऽहिंसायै तेजोऽसि तेजो मे यच्छ पृथिवीं यच्छ
 [24]

पृथिव्यै मां पाहि ज्योतिरसि ज्योतिर्मे यच्छान्तरिखं
 यच्छान्तरिखान्मा पाहि सुवरसि सुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ
 दिवो मां पाहीत्याहैताभिर्वा इमे लोका विधृता यदेता
 उपदधात्येषां लोकानां विधृत्यै स्वयमातृणा उपधाय
 हिरण्येष्टका उप दधातीमे वै लोकाः स्वयमातृणा
 ज्योतिर्हिरण्यय्यथ्वयमातृणा उपधाय [25]

हिरण्येष्टका उपदधातीमानेवैताभिर्लोकाञ्ज्योतिष्मतः
 कुरुतेऽथो एताभिरेवास्मां इमे लोकाः प्र भान्ति यास्ते अग्ने
 सूर्ये रुचं उद्यतो दिवमातन्वन्ति रश्मिभिः। ताभिः सर्वाभी
 रुचे जनाय नस्कृधि। या वो देवाः सूर्ये रुचो गोष्वश्वेषु या
 रुचः। इन्द्राग्नी ताभिः सर्वाभी रुचं नो धत्त बृहस्पते। रुचं
 नो धेहि [26]

ब्राह्मणेषु रुचं राजंसु नस्कृधि। रुचं विश्वेषु शूद्रेषु
 मयि धेहि रुचा रुचम्। द्वेधा वा अग्निं चिक्यान्स्य
 यश इन्द्रियं गच्छत्यग्निं वा चितमीजानं वा यदेता
 आहुतीर्जुहोत्यात्मन्नेव यश इन्द्रियं धत्त ईश्वरो वा एष
 आर्तिमार्तोऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामति तत्त्वां यामि ब्रह्मणा
 वन्दमान इति वारुण्यर्चा [27]

जुहुयाच्छान्तिरेवेषाग्नेर्गुप्तिरात्मनो हविष्कृतो वा एष
 योऽग्निं चिनुते यथा वै हविः स्कन्दत्येवं वा एष स्कन्दति
 योऽग्निं चित्वा स्त्रियमुपैति मैत्रावरुण्यामिख्यया यजेत
 मैत्रावरुणतामेवोपैत्यात्मनोऽस्कन्दाय यो वा अग्निमृतुस्थां
 वेदतुर्ऋतुरस्मै कल्पमान एति प्रत्येव तिष्ठति संवत्सरो

वा अग्निः [28]

ऋतुस्थास्तस्य वसन्तः शिरो ग्रीष्मो दखिणः
 पृथ्वी वृषाः पुच्छः शरदुत्तरः पृथ्वी हेमन्तो
 मध्यम्पूर्वपृथ्व्याश्चितयोऽपरपृथ्व्याः पुरीषमहोरात्राणीष्टका
 एष वा अग्निर्ऋतुस्था य एवं वेदतुर्ऋतुरस्मै कल्पमान
 एति प्रत्येव तिष्ठति प्रजापतिर्वा एतं ज्यैष्ठ्यकामो न्यधत्
 ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छद्य एवं विद्वानग्निं चिनुते ज्यैष्ठ्यमेव
 गच्छति॥ [29]

आगच्छात्तद्वानशुस्तेनेमर्थ्यज्ञत्रौ वह सुवर्देवेषु गन्तवे चतुर्दश च॥7॥

यदाकूतात्समसुस्रोद्धृदो वा मनसो वा सम्भृतं चख्षुषो
 वा। तमनु प्रेहि सुकृतस्य लोकं यत्रर्षयः प्रथमजा ये
 पुराणाः। एतः संधस्थ परि ते ददामि यमावहाच्छेवधिं
 जातवेदाः। अन्वागन्ता यज्ञपतिर्वो अत्र तः स्म जानीत
 परमे व्योमन्। जानीतादेनम्परमे व्योमन्देवाः सधस्था विद
 रूपमस्य। यदागच्छात् [30]

पृथिविर्देवयानैरिष्टापूर्ते कृणुतादाविरस्मै। सम्प्र
 च्यवध्वमनु सम्प्र याताग्ने पृथो देवयानान्कृणुध्वम्।

अ॒स्मिन्स॒धस्थे॒ अध्युत्तर॑स्मिन्विश्वे॑ देवा॒ यज॑मानश्च सीदत।
 प्र॒स्त॒रेण॑ परि॒धिना॑ स्नु॒चा वे॒द्यां च ब॒र्हिषा॑। ऋ॒चेमं॑ य॒ज्ञं
 नो॑ वह॒ सुव॑र्दे॒वेषु॑ गन्त॑वे। यदि॒ष्ट्य्यँत्प॑रा॒दानं॑ यद्व॒त्तं या च॒
 द॒खि॑षणा। तत् [31]

अ॒ग्निर्वै॑श्वक॒र्मणः॑ सुव॑र्दे॒वेषु॑ नो दधत्। येना॑ स॒हस्रं॑ वह॑सि
 येना॑ग्ने॒ सर्व॑वेद॒सम्। तेने॑मं य॒ज्ञं नो॑ वह॒ सुव॑र्दे॒वेषु॑ गन्त॑वे।
 येना॑ग्ने॒ द॒खि॑षणा यु॒क्ता य॒ज्ञं वह॑न्त्यृ॒त्विजः॑। तेने॑मं य॒ज्ञं नो॑ वह॒
 सुव॑र्दे॒वेषु॑ गन्त॑वे। येना॑ग्ने सु॒कृतः॑ प॒था म॒धो॒र्धारा॑ व्यान॒शुः।
 तेने॑मं य॒ज्ञं नो॑ वह॒ सुव॑र्दे॒वेषु॑ गन्त॑वे। यत्र॒ धारा॒ अन॑पेता
 म॒धो॒र्धृत॑स्य॒ च याः। तद॒ग्निर्वै॑श्वक॒र्मणः॑ सुव॑र्दे॒वेषु॑ नो दधत्॥
 [32]

यान्यग्रय इत्याहेष्टकानां ९ पोटंश च॥४॥

यास्ते॑ अ॒ग्ने स॒मिधो॑ या॒नि धाम॑ या जि॒ह्वा जा॑तवेदो॒ यो
 अ॒र्चिः। ये ते॑ अ॒ग्ने मे॒डयो॑ य इ॒न्द्रव॑स्तेभि॒रात्मानं॑ चिनुहि
 प्रजा॑नन्। उ॒थ्स॒न्नय॑ज्ञो वा ए॒ष यद॑ग्निः किं वा॒हैत॑स्य॒ क्रिय॑ते
 किं वा॒ न य॒द्वा अ॑ध्व॒र्युर॑ग्नेश्चि॒न्वन्न॑न्त॒रेत्या॑त्मनो॒ वै तद॑न्तरे॑ति
 यास्ते॑ अ॒ग्ने स॒मिधो॑ या॒नि [33]

धामेत्याहैषा वा अग्नेः स्वयंचितिरग्निरेव तदग्निं चिनोति
 नाध्वर्युरात्मनोऽन्तरैति चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्नयं इमं
 नो यज्ञं नयतु प्रजानन्। घृतम्पिन्वंन्नजरं सुवीरम्ब्रह्म
 समिद्धवत्याहुतीनाम्। सुवर्गाय वा एष लोकायोप धीयते
 यत्कूर्मश्चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्नय इत्याह [34]

दिश एवैतेन प्र जानातीमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्नित्याह
 सुवर्गस्य लोकस्याभनीत्यै ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनामित्याह
 ब्रह्मणा वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् यद्ब्रह्मण्वत्योपदधाति
 ब्रह्मणैव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति प्रजापतिर्वा एष
 यदग्निस्तस्य प्रजाः पशवश्छन्दांसि रूपं सर्वान्
 वर्णानिष्टकानां कुर्याद्रूपेणैव प्रजाम्पशूञ्छन्दांस्यव
 रुन्देऽथो प्रजाभ्य एवैनम्पशुभ्यश्छन्दोभ्योऽवरुद्धं चिनुते॥
 [35]

अपि सूर्योति वैश्वानरो यदेष वै पञ्चविंशतिश्च॥9॥

मयि गृह्णाम्यग्ने अग्निं रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय
 सुवीर्याय। मयि प्रजाम्मयि वर्चो दधाम्यरिष्टाः स्याम
 तनुवा सुवीराः। यो नो अग्निः पितरो हृथ्स्वन्तरमर्त्यो

मर्त्यां॑ आविवेश॑। तमा॒त्मन्परि॑ गृह्णीमहे व॒यम्मा सो
अ॒स्मा॑ अ॒वहाय॑ परा॑ गात्। यद॑ध्व॒र्युरा॒त्मन्न॒ग्निम॑गृहीत्वा॒ग्निं
चि॒नुयाद्यो॑ऽस्य॒ स्वो॑ऽग्निस्तमपि॑ [36]

यज॑मानाय चिनुयाद॒ग्निं खलु॑ वै प॒शवोऽनूपं॑
तिष्ठ॑न्तेऽप॒क्रामु॑का अ॒स्मात्प॒शवः॑ स्यु॒र्मयि॑ गृह्णाम्य॒ग्ने
अ॒ग्निमित्या॑हा॒त्मन्ने॒व स्वम॑ग्निं दा॒धार॒ नास्मा॑त्प॒शवोऽपं॑
क्राम॑न्ति ब्रह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति॒ यन्मृ॑च्चाप॑श्चा॒ग्नेर॑नाद्यमथ॒
कस्मा॑न्मृ॒दा चा॒द्विश्चा॒ग्निश्ची॑यत॒ इति॑ यद॒द्विः संयौ॑ति [37]

आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वता॑ दे॒वता॑भिरे॒वैन॑ स॒ संज॑ति
यन्मृ॒दा चि॒नोती॑यं वा अ॒ग्निर्वै॑श्वा॒नरो॑ऽग्नि॒नैव॑ तद॒ग्निं
चि॒नोति॑ ब्रह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति॒ यन्मृ॑दा चा॒द्विश्चा॒ग्निश्ची॑यतेऽथ॒
कस्मा॑द॒ग्निरु॑च्यत॒ इति॑ यच्छ॒न्दोभि॑श्चि॒नोत्य॒ग्नयो॑ वै छ॒न्दांसि॑
तस्मा॑द॒ग्निरु॑च्यतेऽथो॑ इ॒यं वा अ॒ग्निर्वै॑श्वा॒नरो॑ यत् [38]

मृ॒दा चि॒नोति॑ तस्मा॑द॒ग्निरु॑च्यते हिरण्येष्ट॒का उप॑ दधाति
ज्योति॑र्वै हिर॑ण्यं ज्योति॑रे॒वास्मि॑न्दधा॒त्यथो॑ तेजो॒ वै हिर॑ण्यं
तेज॑ ए॒वात्म॑न्धत्ते॒ यो वा अ॒ग्निः सर्व॑तो॒मुखं॑ चिनुते सर्वा॑सु
प्र॒जास्व॑न्नम॒त्ति सर्वा॑ दि॒शोऽभि॑ ज॒यति॑ गा॒यत्री॑म्पु॒रस्ता॒दुप॑

दधाति त्रिष्टुभं दखिणतो जगतीम्पश्चादनुष्टुभमुत्तरतः
 पङ्क्तिम्मध्यं एष वा अग्निः सर्वतोमुखस्तं य एवं विद्वाँश्चिनुते
 सर्वासु प्रजास्वन्नमन्ति सर्वा दिशोऽभि जयत्यथो दिश्येव
 दिशम्प्र वयति तस्माद्दिशि दिक्प्रोता॥ [39]

एतमुस्यान्नभूयोस्यान्नभवति॥10॥

प्रजापतिरग्निमसृजत सोऽस्मात्सृष्टः प्राङ्माद्रवत्तस्मा
 अश्वम्प्रत्यास्यत्स दखिणावर्तत तस्मै वृष्णिम्प्रत्यास्यत्स
 प्रत्यङ्मावर्तत तस्मा ऋषभम्प्रत्यास्यत्स उदङ्मावर्तत
 तस्मै बस्तम्प्रत्यास्यत्स ऊर्ध्वोऽद्रवत्तस्मै पुरुषम्प्रत्यास्यत्
 यत्पशुशीर्षाण्युपदधाति सर्वत एवैनम् [40]

अवरुध्य चिनुत एता वै प्राणभृतश्चख्षुष्मतीरिष्टका
 यत्पशुशीर्षाणि यत्पशुशीर्षाण्युपदधाति ताभिरेव
 यजमानोऽमुष्मिल्लोके प्राणित्यथो ताभिरेवास्मा इमे लोकाः
 प्र भान्ति मृदाभिलिप्योप दधाति मेध्यत्वाय पशुर्वा एष
 यदग्निरन्नम्पशवं एष खलु वा अग्निर्यत्पशुशीर्षाणि यं
 कामयेत कनीयोऽस्यान्नम् [41]

स्यादिति संतरां तस्य पशुशीर्षाण्युप दध्यात्कनीय

ए॒वास्यान्न॑म्भवति॒ यं का॒मये॑त सु॒माव॑द॒स्यान्न॑ः स्या॒दिति॑
 म॒ध्यत॑स्तस्योप॑ द॒ध्यात्स॒माव॑दे॒वास्यान्न॑म्भवति॒ यं का॒मये॑त
 भूयो॒ऽस्यान्न॑ः स्या॒दित्यन्ते॑षु तस्य॑ व्यु॒दूह्योप॑ द॒ध्यादन्त॑त
 ए॒वास्मा॒ अन्न॑मव॑ रु॒न्दे भूयो॒ऽस्यान्न॑म्भवति॥ [42]

स्तेगान्धावि॑ शतिः॥ 11 ॥

स्ते॒गान्द॑ः ष्टा॑भ्याम्मुण्डू॒काञ्ज॑म्यै॒भिरा॑द॒कां खा॒देनो॑र्जः
 स॑ स॒ूदे॒नार॑ण्यं जा॒म्बीले॒न मृ॑द॒म्बस्वे॒भिः शर्क॑राभि॒रव॑का॒मव॑का
 शर्क॑रामु॒त्सा॒देन॑ जि॒ह्वाम॑व॒क्रन्दे॒न तालु॑ः सर॑स्वतीं
 जि॒ह्वाग्रे॑ण॥ [43]

वाजु॑म्भञ्जवि॑ शतिः॥ 12 ॥

वाजु॑ः ह॒नूभ्या॑म॒प आ॒स्ये॒नादि॒त्याञ्ज॑श्रु॒भिरु॑पया॒मम॑ध॒रेणो॑ष्ठे
 स॒दुत्त॑रे॒णान्त॑रे॒णानू॑का॒शम्प्र॑का॒शेन॒ बाह्य॑ः स्तनयि॒तुं निर्बा॑धेन॒
 सू॒र्याग्नी॑ च॒ख्षुर्भ्या॑र्वि॒द्युतौ॑ क॒नान॑काभ्याम॒शनि॑म्म॒स्तिष्के॑ण
 ब॒ल॑म्भ॒ञ्जभिः॑॥ [44]

कूर्मान्नयो॑वि॑ शतिः॥ 13 ॥

कूर्मा॑ञ्छ॒फैर॒च्छला॑भिः क॒पिञ्ज॑ला॒न्त्साम् कु॑ष्ठिकाभि॒र्ज्वं
 जङ्घा॑भि॒रग॒दं जानु॑भ्या॒र्वीर्यं॑ कु॒हाभ्या॑म॒भय॑म्प्र॒चाला॑भ्याम्

गुहोपप॒ख्याभ्याम॒श्विना॒वः सा॒भ्याम॒दिति॑ः शी॒र्ष्णा नि॒र्ऋतिं॑
निजा॑ल्मकेन शी॒र्ष्णा ॥ [45]

योऋमेकविंशतिः ॥ 14 ॥

योऋं गृ॒ध्राभि॑र्यु॒गमान॑तेन चि॒त्तम्म॒न्याभिः॑ संक्रो॒शान्प्रा॑णैः
प्र॒का॒शेन॑ त्वच॑म्पराका॒शेना॒न्तरा॑म्म॒शका॒न्केशै॑रिन्द्रः॒ स्वप॑सा॒
वहे॑न बृह॒स्पतिः॑ शकु॒निसा॑देन रथ॑मु॒ष्णिहा॑भिः ॥ [46]

॥ 15 ॥

मि॒त्रावरु॑णौ श्रोणी॑भ्यामिन्द्रा॒ग्री शि॑ख॒ण्डाभ्या॒मिन्द्रा॒बृह॑स्पती
ऊ॒रुभ्या॒मिन्द्रा॒विष्णूँ अ॒ष्टीव॑द्भ्याः॑ सवि॒तार॒म्पुच्छे॑न
गन्ध॒र्वाञ्छेपे॑नाप्सरसो॑ मु॒ष्काभ्या॒म्पव॑मान॒म्पायु॑ना
प॒वित्र॑म्पोत्रा॑भ्यामा॒क्रम॑णः॒ स्थू॒राभ्या॒म्प्रति॑क्रम॑णं कु॒ष्ठाभ्या॑म् ॥
[47]

मित्रावरुणाविन्द्रस्य द्वाविंशतिर्द्वाविंशतिः ॥ 16 ॥

इन्द्र॑स्य क्रो॒डोऽदि॑त्यै पा॒ज॒स्य॑न्दि॒शां ज॒त्रवो॑
जी॒मूता॑न्हृदयोप॒शाभ्या॑म॒न्तरि॑ख॒म्पुरि॑तता नभ॑ उद॒र्येणे॑न्द्रा॒णीम्पू॑
व॒ल्मीका॑न्क्लो॒म्रा गि॒रीन्पू॒शिभिः॑ समु॒द्रमु॑दरेण वैश्वान॒रम्भ॑स्म॒ना ॥
[48]

पूष्णश्चतुर्विंशतिः॥17॥

पूष्णो वनिष्ठुरन्धाहेः स्थूरगुदा सर्पान्गुदाभिर्ऋतून्पृष्ठीभिर्दिवं
वसूनाम्प्रथमा कीकसा रुद्राणां द्वितीयादित्यानां
तृतीयाङ्गिरसां चतुर्थी साध्यानाम्पञ्चमी विश्वेषां देवानां
षष्ठी॥ [49]

ओजो विंशतिः॥18॥

ओजो ग्रीवाभिर्निर्ऋतिमस्थभिरिन्द्रः स्वपसा वह्नेन
रुद्रस्य विचलः स्कन्धोऽहोरात्रयोर्द्वितीयोऽर्धमासानां तृतीयो
मासां चतुर्थ ऋतूनाम्पञ्चमः संवत्सरस्य षष्ठः॥ [50]

आनन्दः षोडशः॥19॥

आनन्दं नन्दथुना कामम्प्रत्यासाभ्याम्भयः शितीमभ्याम्प्रति
सूर्याचन्द्रमसौ वृक्याभ्याः श्यामशबलौ मतस्त्राभ्याव्युष्टिः
रूपेण निमृक्तिमरूपेण॥ [51]

अहर्ष्टाविंशतिः॥20॥

अहर्मासेन रात्रिम्पीवसापो यूषेण घृतः रसेन श्यां
वसया दूषीकाभिर्हादुनिमश्रुभिः पृष्वान्दिवः रूपेण

न॒ख्य॑त्राणि॒ प्रति॑रूपेण पृथि॒वीं च॑र्मणा छु॒वीं छु॒व्यो॑पाकृ॒ताय॒
स्वाहा॑ल॒ब्धाय॒ स्वाहा॑ हु॒ताय॒ स्वाहा॑॥ [52]

अ॒ग्नेरेका॒त्रिंशत्॥ 21 ॥

अ॒ग्नेः प॑र॒खतिः॒ सर॑स्वत्यै नि॒प॑र॒खतिः॒ सोम॑स्य तृतीया॒पां
च॑तु॒र्थ्योष॑धीनाम्पञ्च॒मी सं॑व॒त्स॒रस्य॑ ष॒ष्ठी म॒रुता॑ꣳ सप्त॒मी
बृह॑स्पते॒रष्ट॒मी मि॒त्रस्य॑ न॒वमी॑ वरु॒णस्य॑ द॒शमीन्द्र॑स्यैकाद॒शी
विश्वे॑षां दे॒वानां॑ द्वा॒दशी॑ द्यावा॑पृथि॒व्योः पा॒र्श्वय्य॑मस्य॑ पाटूरः॥
[53]

वा॒योरेका॒विंशतिः॥ 22 ॥

वा॒योः प॑र॒खतिः॒ सर॑स्वतो नि॒प॑र॒खतिश्च॒न्द्रम॑सस्तृतीया॒
न॒ख्य॑त्राणां चतु॒र्थी सं॑वि॒तुः प॑ञ्च॒मी रु॒द्रस्य॑ ष॒ष्ठी
स॒र्पाणा॑ꣳ सप्त॒म्यर्य॑म्णोऽष्ट॒मी त्वष्टु॑र्न॒वमी॑ धा॒तुर्द॑शमीन्द्रा॒ण्या
ए॒काद॑श्यदि॒त्यै द्वा॒दशी॑ द्यावा॑पृथि॒व्योः पा॒र्श्वय्य॑म्यै पाटूरः॥
[54]

प॒न्था॒न्द्वाविं॑शतिः॥ 23 ॥

प॒न्था॑म॒नूवृ॒ग्भ्याꣳ संत॑तिꣳ स्ना॒व॒न्या॑भ्याꣳ शुका॑न्पि॒त्तेन॑

हरिमाणं यक्रा हलीखणान्पापवातेन कूशमाञ्छकभिः
 शवर्तानूवध्येन शुनो विशसनेन सर्पल्लोहितगन्धेन वयांसि
 पक्कगन्धेन पिपीलिकाः प्रशादेन॥ [55]

क्रमैरष्टादश॥24॥

क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी विश्वैर्देवैर्यज्ञियैः संविदानः। स नो नय
 सुकृतस्य लोकं तस्य ते वयः स्वधया मदेम॥ [56]

द्यौः पञ्चविंशतिः॥25॥

द्यौस्ते पृष्ठम्पृथिवी सधस्थमात्मान्तरिख्यः समुद्रो योनिः
 सूर्यस्ते चख्षुर्वतः प्राणश्चन्द्रमाः श्रोत्रम्मासौश्चार्धमासाश्च
 पर्वाण्यृतवोङ्गानि संवत्सरो महिमा॥ [57]

यस्मिन्नष्टौ च॥26॥

अग्निः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्नाग्निः
 स ते लोकस्तं जेष्यस्यथावं जिघ्र वायुः पशुरासीत्तेनायजन्त
 स एतं लोकमजयद्यस्मिन्वायुः स ते लोकस्तस्मात्त्वान्तरेष्यामि
 यदि नावजिघ्रस्यादित्यः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं
 लोकमजयद्यस्मिन्नादित्यः स ते लोकस्तं जेष्यसि

यद्यवजिघ्रसि॥ [58]

प्राचीनव॑श्र॒य्याँव॑न्त ऋ॒ख्सा॒मे वा॒ग्वे दे॒वेभ्यो॑ दे॒वा वै दे॒वय॑र्जनङ्क॒दूश्च॒ तद्धि॑रण्य॒ पद॑दानि॒ ब्रह्म॑वा॒दिनां॑ वि॒चित्यो॑
यत्क॒लया॑ ते वा॒रु॒णो वै क्री॑तस्सो॒म एका॑दश॥11॥ प्राचीनव॑श्र॒ स्वाहे॑त्याहु॒ यँऽन्त॑श्श॒रा ह्ये॑ष सन्तप॑सा च॒ यत्कर्ण॑गृही॒तेति॑
लो॒म॒तो वा॑रु॒णष्प॑द॒ध्स॑सतिः॥76॥ प्राचीनव॑श्र॒म्यर्चि॑चरति॥ हरिः॒ ओम्॥ श्री॑कृष्णार्पणमस्तु॥

॥ हरिः॒ ओम्॥॥ तैत्तिरीय॑संहिता पष्ठकाण्डे प्रथमः प्रश्नः॥